

ЕМЕРДЖЕНТНА ТЕОРІЯ УМА ДЖОНА ДЬЮЇ

Передмова до перекладу сьомого розділу «Природа, життя і тіло-ум» із книги Джона Дьюї *Досвід і природа*

Андрій Леонов

Анотація. У статті надається короткий історико-філософський коментар до першого українського перекладу сьомого розділу, «Природа, життя і тіло-ум», із книги Джона Дьюї *Досвід і природа*, що була вперше опублікована у 1925 році й з того часу вважається філософським *magnum opus* Дьюї. Цей коментар включає короткий огляд історії появи книги, опис її структури та значущості як у час її появи, так і з точки зору сучасності.

У статті коротко розглядається головна методологія книги, а саме метод емпірико-натуралістичної філософії Дьюї, який має назву *денотативного методу*, що розглядає поняття досвіду із функціональної точки зору, та сутність якого можна узагальнити патерном *практика-теорія-практика*. Впровадження такого методу, на думку Дьюї, зробить філософію більш практичною та ефективною.

Досвід і природа є чітким вираженням метафізики та філософії ума Дьюї загалом, а сьомий розділ є центральним стосовно його пропозиції щодо вирішення проблеми співвідношення ума й тіла зокрема. У зв'язку з цим, у статті коротко розглядається *емерджентна теорія ума* Дьюї, що є метафізичним вирішенням проблеми співвідношення ума й тіла та яка має за мету відновити *тяглість* між природою та досвідом.

Оскільки запропонований переклад є у певному сенсі експериментальним, той чи інший термінологічний підхід не має розумітися як істина в останній інстанції, а отже, будь-які конструктивні критичні коментарі, корективи та побажання тільки вітаються. Прагматичний підхід до філософії та філософування є сутнісно *фалібілістським*, і філософський переклад аж ніяк не є тому виключенням.

Цей переклад є частиною святкування, присвяченого сторіччю публікації книги *Досвід і природа*, що проводиться Центром вивчення Дьюї (Center for Dewey Studies), що знаходиться у Південноіллинойському університеті Карбондейл (Southern Illinois University Carbondale).

Ключові слова: Джон Дьюї, *Досвід і природа*, прагматизм, денотативний метод, досвід, емерджентна теорія ума, тіло-ум.

Джон Дьюї (1859-1952) – відомий американський філософ, освітнянин і теоретик освіти, який поряд із Чарльзом Пірсом (1839-1914) і Вільямом Джеймсом (1842-1910) є одним із засновників та головних представників традиції класичного американського прагматизму. Як вдало підсумовує відомий дослідник філософії Дьюї, Стівен Фесмаєр, «Дьюї народився у Вермонті у 1859 році, тобто у той самий рік, коли було опубліковано *Походження видів* Чарльза Дарвіна, і помер у 1952 році у Нью-Йорку, тобто у рік, коли було здетоновано першу водневу бомбу» [5, с. 33]. Таким чином, можна тільки уявити ту кількість історичних подій, які Дьюї пережив у своєму життєвому досвіді.

Дьюї був дуже продуктивним автором та за час свого життя написав та опублікував чимало робіт. Як зазначає Фесмаєр, ним було опубліковано 32 книжки, більше 600 статей та есеїв і 135 рецензій, а *Зібрання робіт Джона Дьюї* (The Collected Works of John Dewey) – критичне видання його робіт, що налічує 37 томів – містить приблизно 8 мільйонів слів [там само, с. 10].¹ Серед його робіт можна виокремити не одну, яка зробила свій внесок у ту чи іншу сферу філософії, але існує загальний консенсус у тому, що головною філософською роботою Дьюї, його *tagmatopoeia* ([3, с. 404]; [4, с. 215]; [7]), є праця, що була вперше опублікована у 1925 році і має назву *Досвід і природа* (Experience and Nature).²

Досвід і природа складається із 10 розділів, кожний із яких у певному сенсі є також окремою розвідкою. Структура книги є наступною: 1) «Досвід і філософський метод» (Experience and Philosophic Method); 2) «Існування як хитке і як стійке» (Existence as Precarious and as Stable); 3) «Природа, цілі та історії» (Nature, Ends and Histories); 4) «Природа, засоби і знання» (Nature, Means and Knowledge); 5) «Природа, комунікація і значення» (Nature, Communication and Meaning); 6) «Природа, ум і суб'єкт» (Nature, Mind and the Subject); 7) «Природа, життя і тіло-ум» (Nature, Life and Body-Mind); 8) «Існування, ідеї і свідомість» (Existence, Ideas and Consciousness); 9) «Досвід, природа і мистецтво» (Experience, Nature and Art); та 10) «Існування, цінність і критика» (Existence, Value and Criticism).³

¹Згідно з іншим відомим дослідником філософії Дьюї, Девідом Гільдебрандом, загальна кількість публікацій Дьюї налічує 40 книг та приблизно 700 статей у більш ніж 140 журналах [7].

²У цій статті я посилаюся на критичне видання книги за редакцією Джо Енн Бойдстон (див.: [3]).

³Книга *Досвід і природа* була результатом трьох лекцій, а саме «Існування як стійке і хитке» (Existence as Stable and Precarious), «Існування, цілі,

До уваги читача пропонується перший український переклад сьомого розділу «Природа, життя і тіло-ум». Як було зазначено вище, книга була вперше опублікована у 1925 році, а отже, наступний, 2025 рік, маркує сто років із часу її першого виходу у світ.⁴ Саме у цій книзі можна побачити як чітке вираження метафізики та філософії ума (philosophy of mind) Дьюї загалом, так і його пропозицію щодо вирішення проблеми співвідношення ума й тіла (the mind-body problem)⁵

та оцінювання» (Existence, Ends, and Appreciation) і «Існування, засоби, і знання» (Existence, Means, and Knowledge), що були прочитані у 1922 році та присвячені редакторів журналу *Open Court*, засновнику відомого американського філософського журналу *The Monist*, філософу науки і компаративної релігії, Полу Карусу (1852-1919), у рік смерті та на честь пам'яті якого було засновано однойменну фундацію та лекції, «призначені заохочувати та увічнювати філософські студії вищого ґатунку і застосовувати їх відносно людських проблем» [4, с. 208]. Дьюї був першим запрошеним лектором фундації і саме «лекціями Каруса» (the Carus Lectures) називалися три вищезгадані лекції, що впродовж трьох років були розвинуті у книгу *Досвід і природа* ([3, с. 402-403]; [4, с. 208]).

⁴Цей переклад є частиною святкування, присвяченого сторіччю книги, яке проводиться *Центром вивчення Дьюї* (Center for Dewey Studies).

⁵Mind є настільки полісемантичним поняттям, що будь-яка спроба надати універсальний (тобто, на всі випадки життя) та безпомилковий варіант його перекладу буде швидше за все приречена на поразку. Саме тому, при його перекладі, краще виходити із *контексту* того чи іншого твору, який перекладається. Але, тоді одразу виникає питання стосовно того, що таке «контекст». Тут також навряд чи можна дійти до спільного знаменника, оскільки думки відносно значення цього поняття можуть дещо різнитися. Тут, під контекстом мені насамперед йдеться про (i) специфічне вживання цього поняття самим автором та (ii) історико-філософський вимір.

(i) Принаймні у книзі *Досвід і природа*, Дьюї чітко розрізняє між поняттями mind і consciousness. Останні не є синонімами, а радше consciousness є аспектом чи частиною mind. Переклад consciousness як *свідомість* ні в кого не викликає сумнівів і вже є твердо ustalеним. Але якщо тут ми будемо перекладати і mind як «свідомість», то в результаті отримаємо нерозрізнення між цими поняттями, що призведе до категорійної помилки, оскільки відбудеться звуження цілого (mind) до його частини (consciousness). У зв'язку з цим, існує потреба у чіткому розрізненні між поняттями mind і consciousness.

З цього випливає, що і philosophy of mind Дьюї не є ідентичною із його philosophy of consciousness. Оскільки consciousness є частиною чи аспектом mind, то і philosophy of consciousness є частиною чи аспектом philosophy of mind, і зводить останню до першої було би також категорійною помилкою.

Якщо перекладати mind як «психіка», то тоді не відбудеться розрізнення між поняттями mind і psyche (поняття, яке Дьюї також вживає), що у свою чергу може призвести до втрати різниці між такими категоріями як «psycho-physical» і «body-mind».

Mind як «дух» чи «душа» також не надто годиться, оскільки Дьюї оперує поняттями як spirit, так і soul. Mind як «розум» може призвести до нерозрізнення його з поняттями reason і intelligence, які Дьюї активно вживає.

зокрема. І тут сьомий розділ твору займає центральне місце.

У 1929 році *Досвід і природа* отримала своє друге видання, де головних змін (а точніше сказати, «повного перегляду»⁶) зазнав тільки перший розділ книги «Досвід і філософський метод», тоді як всі інші розділи залишилися без втручань. Друге видання також відрізняється й тим, що має Передмову до всієї книги, де можна побачити «підсумок думки книги у порядку її розвитку» [3, с. 3]. Як зазначає сам Дьюї у Передмові, головною метою книги є заміна традиційного поділу між природою та досвідом на ідею *тяглості* (continuity) між ними [там само, с. 9]. Назва книги, «Досвід і природа», на думку автора, позначає саме ту філософію, яка у ній і втілюється, а саме «емпіричний натуралізм», «натуралістичний емпіризм», чи «натуралістичний гуманізм» [там само, с. 10]. Досвід і є тим засобом, який допомагає нам напруму взаємодіяти із природою та встановлювати тяглість із нею, а «метод емпіричного натуралізму», на думку Дьюї, і є тим єдиним способом, який нам дозволить «вільно прийняти точку зору і висновки сучасної науки» [там само, с. 4].

Уособленням такого методу емпірико-натуралістичної філософії є «*денотативний метод*» (denotative method) [там само, с. 16], який слугує стартовою точкою книги, і результатом якого, як видається, і є сама книга. Це емпіричний метод, який розглядає поняття «до-

Отже, у цьому контексті, варто обрати такий варіант перекладу mind, який був би відмінний від вищезгаданих категорій. На мою думку, українське слово «ум» добре виражає саме той *сенс*, який Дьюї вкладає у поняття mind.

(ii) Можна обережно зауважити, що переклад mind як «ум» також певним чином встановлює історико-філософську *тяглість*. Адже відомо, що англійське поняття mind походить від латинського поняття *mens*. А тим, хто запровадив це поняття у сучасну філософію є її батько Рене Декарт. Декартівський *mens* в англійській літературі перекладається як mind. Якщо ж говорити про український переклад *mens*, то вже досить усталеною тенденцією є передавати його українським словом «ум» ([8]; [11]; [9]; [10]). Але ж той самий mind, який Дьюї намагається переосмислити і, як наслідок, втілити (embody), й таким чином подолати дуалізм між mind і body, походить від Декартівського *mens*. Отже, якщо Декартівський *mens* українською перекладається як «ум», то тоді було би логічним слідувати такому прикладу і також перекладати mind як «ум» українською відповідно.

Отже, у цьому контексті philosophy of mind радше постає як *філософія ума*, а не «філософія свідомості». А вираз the mind-body problem постає як *проблема співвідношення ума й тіла*, а не «психофізична проблема» чи «проблема співвідношення душі й тіла» відповідно.

⁶Дьюї починає передмову до другого видання наступним чином: «Публікація цього нового видання надала можливість повністю переписати перший розділ, а також зробити декілька незначних виправлень по всій книжці» [3, с. 3]. Під «незначними виправленнями» мається на увазі саме друкарські помилки (див. текстовий коментар [там само, с. 402-413]).

свіду» (experience) з функціональної точки зору. Сам досвід являє собою функціональне ціле, що має наступні функціональні частини, а саме «первинний досвід» (primary experience) і «вторинний досвід» (secondary experience). Первинний досвід є нашим спільним чи повсякденним досвідом, або *практичним* рівнем буття. Тут речі *маються* (had), і саме на цьому рівні виникають проблеми і проблемні ситуації, що потребують вирішення. Вторинний досвід є досвідом *теоретичним*. На цьому рівні речі *пізнаються* (known). Дьюї вважає, що природничі науки спромоглися подолати прірву між досвідом і природою, оскільки їхня методологія полягає у тому, щоб завжди повертатися до об'єктів первинного досвіду із поля вторинного досвіду для тестування та перевірки гіпотез та висновків останнього. Успіх сучасної науки й полягає у тому, що на методологічному рівні вона змогла подолати прогалину між практичним і теоретичним рівнями нашого досвіду. Тоді як філософія, хоч і розпочинає свій шлях із об'єктів первинного чи повсякденного досвіду, все ж, як правило застрягає на рівні теоретичному, і як наслідок не повертається до практичного рівня, з якого філософування у першу чергу й бере свій початок. Ба більше, філософія є настільки схильною до реїфікації своїх теоретичних висновків, що починає тлумачити власні абстракції саме як об'єкти первинного досвіду. Такого роду помилку реїфікації Дьюї називає «*направду* філософською помилкою» (the philosophic fallacy), яка полягає у «перетворенні кінцевих функцій у попереднє існування» [3, с. 34].⁷ Але власне ритм «*практика-теорія-практика*» [7] має за мету покінчити з такого роду реїфікацією і в принципі й позначає патерн денотативного чи емпіричного методу Дьюї, який філософія має впровадити у свій обіг для того, щоб бути дійсно ефективною.

Отже, вражений успіхом природничих наук, Дьюї намагається врятувати свою царину – філософію – від інтелектуальної стагнації, ознакою якої є «інтелектуалізм».⁸ Шляхом такого порятунку Дьюї бачить втілення у філософію того, що й зробило науку успішною, а саме її експериментального чи емпіричного (денотативного) *методу*.

⁷Стівен Фесмаєр [5, с. 64-69] визначає «*направду* філософську помилку» як *помилку гіпостатизації* (fallacy of hypostatization).

⁸Тобто «теорія, що все досвідчування (experiencing) є модусом пізнання (knowing), і що всі предмети дослідження, вся природа, мають у принципі бути редуковані і трансформовані до тих пір, поки не будуть визначатися у термінах, які є ідентичними з характеристиками, що є представлені витонченими (refined) об'єктами науки як такої» [3, с. 28].

В результаті застосування такого методу ми отримуємо «перегляд і реконструкцію висновків, звітів числа історичних систем», що має призвести до «кращого розуміння того, що вже є надбанням спільного (common) досвіду людства» [3, с. 39-40].

Одним із прикладів такого застосування є спроба вирішити проблему співвідношення ума й тіла. Уже в передмові до книжки, Дьюї натякає, що «відокремлення природи і досвіду одне від одного» і породжує проблему як таку, оскільки «беззаперечний зв'язок» між мисленням та тілом видається як «невирішувана таємниця» [там само, с. 7-8]. Й тому, «відновлення тяглості» (restoration of continuity) між природою та досвідом має вирішити як проблему співвідношення між умом та тілом, так і загалом будь-які проблеми, що виникають у результаті того, коли така тяглість ігнорується [там само].

Саме сьомий розділ «Природа, життя і тіло-ум» і є тим розділом, де Дьюї пропонує свій варіант відновлення такого роду тяглості. У зв'язку з цим, цей розділ можна вважати центральним відносно всієї книги, а проблему співвідношення ума та тіла – як центральну проблему, яку Дьюї намагається вирішити. На метафізичному рівні, тяглість розуміється як «емерджентність» (emergence), а «“емерджентна” теорія ума» (emergent theory of mind) [там само, с. 207] слугує метафізичним вирішенням проблеми⁹ і становить «відновлення тяглості», про яку Дьюї заявляє у передмові до другого видання книги у 1929 році.

Загалом, теорія емерджентизму Дьюї виділяє три онтологічні рівні чи плато: «фізичне» (physical), «психо-фізичне» (psycho-physical) і «ум» (mind) або «ментальне» (mental). Перший рівень, *фізичне*, денотує те, що піддається фізико-математичному опису [там само, с. 208]. Другий рівень, *психо-фізичне*, позначає сферу «життя» [там само] чи «активність організмів як таких», яка виражається патерном «потреба-вимога-задоволення» [там само, с. 195-196], тоді як третій рівень, *ум* чи *ментальне*, є ознакою втіленої в органічне життя «організованої системи значень» [там само, с. 230, 231]; [7], обумовленої виникненням і розвитком комунікації, мови [3, с. 198], на що особливо вказує той наголос, який Дьюї робить на поняття *сенс* (sense) і *сигніфікація* (signification) [там само, с. 200].

Варто також звернути увагу, що окрім категорії «психо-фізичного», Дьюї оперує поняттям «тіло-ум» (body-mind). Отже, якщо під психо-

⁹Наскільки, власне, емерджентизм Дьюї є вичерпним, коли йдеться про його вирішення проблеми співвідношення ума й тіла (див.: [12]).

фізичним розуміти царину органічної активності як такої, то *тіло-ум* радше вказує на *втіленість* ума, і є таким чином прямим передвісником того, що зараз називається теорією енактивізму та позначається схемою *мозок-тіло-світ* (brain-body-world) (див., напр.: [14]; [2]; [6]), адже, як зазначає Дьюї, «бачити організм у природі, нервову систему – в організмі, мозок – у нервовій системі, кору – у мозку є відповіддю на проблеми, що переслідують філософію» [3, с. 224].

Цікавим є і той факт, що перше видання *Досвіду і природи* Дьюї було опубліковано у тому ж році, в якому з'явилася й відома праця Чарльза Броуда *Ум і його місце у природі* (The Mind and Its Place in Nature), з її теорією «емерджентного матеріалізму» [1]. Ця робота Броуда вважається «останньою істинно головною працею» із традиції «британського емерджентизму» [13, с. 19]. Цей факт підіймає питання наскільки «американський емерджентизм» Дьюї перекликається із британським емерджентизмом Броуда та інших його преставників. А американський філософ Рой Вуд Селарс, який є батьком іншого відомого американського філософа Вілфрида Селарса, у своїй рецензії 1926 року на *Досвід і природу*, мав подив з того, що «теорія емерджентності» Дьюї не була ідентифікована автором із його власною філософією «еволюційного натуралізму» [16, с. 91], яку Селарс описав у своїй однойменній книзі 1922 року [15]. Це дозволяє поставити емердженту теорію ума Дьюї у цікаву історичну перспективу, яка створює підґрунтя для подальших історико-філософських досліджень на цю тему.

Наостанок, хотілося би наголосити, що цей переклад є у певному сенсі експериментальним, і як наслідок, той чи інший термінологічний підхід не має розумітися як істина в останній інстанції, а отже, будь-які конструктивні критичні коментарі, корективи та побажання тільки вітаються. Прагматичний підхід до філософії та філософування є сутнісно *фалібілістським*, і філософський переклад аж ніяк не є тому виключенням.

References

1. Broad C. The Mind and Its Place In Nature. London : Routledge and Kegan Paul, 1925.
2. Crippen M., Schulkin J. *Mind Ecologies: Body, Brain, and World*. Columbia University Press, 2020.

3. *Dewey J.* Experience and Nature. In *The Later Works, 1925-1953*. Vol. 1 : 1925. Southern Illinois University Press, 2008.
4. *Dykhuisen G.* The Life and Mind of John Dewey. Southern Illinois University Press, 1973.
5. *Fesmire S.* Dewey. Routledge, 2015.
6. *Johnson M., Schulkin J.* Mind in Nature: John Dewey, Cognitive Science, and a Naturalistic Philosophy for Living. MIT Press, 2023.
7. *Hildebrand D.* John Dewey. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/dewey/>, 2024.
8. *Khoma O.* Ingenium i «deduktyvnyi metod» Dekarta. *Sententiae*. 2010. Vol. XXII (1). S. 192-207.
9. *Khoma O.* (ukl.). Medytatsii Dekarta u dzerkali suchasnykh tlumachen : Zhan-Mari Beisad, Zhan-Liuk Marion, Kim San On-Van-Kun / Per. z fr. i lat. Oleh Khoma i Andrii Baumeister. Kyiv : Dukh i litera, 2014.
10. *Khoma O.* (ukl.). Medytatsii Dekarta u dzerkali suchasnykh tlumachen : Zhan-Mari Beisad, Zhan-Liuk Marion, Kim San On-Van-Kun (2-e vyd.) / Per. z fr. i lat. Oleh Khoma i Andrii Baumeister. Kyiv : Dukh i litera, 2021.
11. *Khoma O.* Piznavalni instantsii v Dekartovii terminologii. *Filosofska dumka*. 2011. Vol. 3. S. 120-132.
12. *Leonov A.* Qualitative Naturalism as Dewey's Ultimate Solution to the Mind-Body Problem. *The Pluralist* (forthcoming).
13. *McLaughlin B.* The Rise and Fall of British Emergentism. In *Emergence: Contemporary Readings in Philosophy and Science*. The MIT Press, 2008.
14. *Rockwell T.* Neither Brain nor Ghost: A Nondualist Alternative to the Mind-Brain Identity Theory. The MIT Press, 2005.
15. *Sellars R.W.* Evolutionary Naturalism. Open Court, 1922.
16. *Sellars R.W.* Experience and Nature. Book Review. *The Journal of Religion* 6 (1), 1926.

JOHN DEWEY'S EMERGENT THEORY OF MIND

Preface to the translation of the seventh chapter, «Nature, Life and Body-Mind», from John Dewey's *Experience and Nature*

Andrii Leonov

Abstract. This paper provides a short historical-philosophical commentary on the first Ukrainian translation of the seventh chapter, «Nature, Life and Body-Mind», from John Dewey's *Experience and Nature*, first published in 1925, and which has since been regarded as Dewey's philosophical *magnum opus*. This commentary includes a short history of the book, a description of its structure, as well as a brief consideration of its significance from both historical and contemporary perspectives.

The paper briefly discusses the book's main methodology, *denotative method*, which treats experience from a functional perspective the essence of which can be thought of as the *practice-theory-practice* pattern. For Dewey, implementing this method into philosophy should make the latter more practical and effective.

Experience and Nature is a clear expression of Dewey's overall metaphysics and philosophy of mind and the book's seventh chapter is central when it comes to Dewey's solution to the mind-body problem. Thus, the paper briefly discusses Dewey's *emergent theory of mind*, which is Dewey's metaphysical solution to the mind-body problem, and which aims at restoring the *continuity* between nature and experience.

Since this translation is in a sense experimental, this or that terminological approach should not be understood as the ultimate truth. Thus, any constructive criticism, correctives and suggestions are welcomed. The pragmatic approach to philosophy and philosophizing is essentially *fallibilist*, and philosophical translation is in no way exception to that.

This translation is a part of Dewey's *Experience and Nature* Centennial celebration organized by Center for Dewey Studies at Southern Illinois University Carbondale.

Keywords: John Dewey, *Experience and Nature*, pragmatism, denotative method, experience, emergent theory of mind, body-mind.

Надійшла до редакції 19 листопада 2024 р.

Леонов Андрій Юрійович

Кафедра філософії

Центр вивчення Дьюї

Університет Південного Іллінойсу

м. Карбондейл, штат Іллінойс

62901

США

Leonov Andrii

Department of Philosophy

Center for Dewey Studies

Southern Illinois University

Carbondale, Illinois

62901

USA

<https://orcid.org/0000-0002-4174-9734>

andrii.leonov@siu.edu

<https://doi.org/10.31812/apm.7745>